

برنامه‌ای برای زبان

معرفی سه فرهنگ فارسی برای کودکان

علی جولایی

عنوان کتاب: فرهنگ فارسی بچه‌های امروز
نویسنده: مهدی ضرغامیان / مهناز عسکری
تصویرگر: امیر خالقی
ناشر: محراب قلم
نوبت چاپ: اول ۱۳۸۶
شمارگان: ۳۳۰۰ نسخه
تعداد صفحات: ۳۵۸ صفحه
بها: ۱۵۰۰۰ تومان

عنوان کتاب: فرهنگ فارسی کودک
نویسنده: مهناز عسکری
تصویرگر: کیوان اکبری
ناشر: محراب قلم
نوبت چاپ: دوم ۱۳۸۶
شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه
تعداد صفحات: ۱۳۹ صفحه
بها: ۶۰۰۰ تومان

عنوان کتاب: فرهنگ فارسی خردسال
نویسنده: مهناز عسکری
تصویرگر: کیوان اکبری
ناشر: محراب قلم
نوبت چاپ: اول ۱۳۸۶
شمارگان: ۳۳۰۰ نسخه
تعداد صفحات: ۱۶۴ صفحه
بها: ۷۰۰۰ تومان

به تعبیر محمدرضا باطنی، زبان نیازمند برنامه‌ریزی است. این برنامه‌ریزی در حقیقت، چارچوب زبان رسمی را مشخص می‌کند و زبان رسمی کودک و نوجوان در کشور ما، مدت‌هاست جز از طریق کتاب‌های درسی فارسی تعیین نشده است (از کاستی‌های زبان رسمی رسانه‌ها - چه در حوزه کودک و چه در حوزه عمومی بزرگسال - که بگذریم...) از یادمان نمی‌رود که معمولاً مَسَن‌ترها وقتی کتابی دست جوان‌ترها می‌بینند، می‌پرسند: «درس می‌خونی؟» در واقع مطالعه، جز از طریق رسمی آموزش و پرورش برای بسیاری از اقشار جامعه متصور نیست و هم‌چنین چه بسا یکی از شکاف‌های فرهنگی در کتاب‌خوانی باشد.

زبان رسمی کودکان، مهم‌ترین منشأ و سرچشمه‌اش را از ادبیات کودک می‌گیرد و غنی شدن دسترس‌ها و کاربردهای زبانی کودکان امروز، گویای آن است که زبان رسمی کتاب‌های درسی و دایره واژگان این کتاب‌ها روز به روز نسبت به آن چه به راحتی کودکان جامعه از چنته زبان خود دارند، فقیرتر می‌شود. استفاده از بازی‌های متنوع کامپیوتری، گسترده شدن حوزه تعامل اجتماعی کودکان و بالا رفتن سطح آگاهی عمومی کودکان، حوزه کاربرد زبان را در سنین مختلف، وسیع‌تر ساخته است.

در این میانه، همواره جای فرهنگ لغات برای کودکان خالی بوده است و آن چه بود، خلاصه می‌شد در چند فرهنگ انگشت‌شمار که از واژه‌نامه‌های کتاب‌های درسی استخراج شده بود. از طرفی کودکان کم‌سن‌تر، از داشتن واژه‌نامه محروم بودند؛ نه واژه‌نامه‌هایی که لزوماً خودشان به آن مراجعه کنند، واژه‌نامه‌هایی که بزرگسالان نیز برای پاسخ‌گویی به سؤالات فرزندان‌شان، از آن‌ها کمک بگیرند. وجود این‌گونه فرهنگ‌ها در سطح کلان، زبان رسمی کودکان را مدون می‌کند؛ بدین معنی که دسترسی فعالان حوزه ادبیات کودک را به دایره واژگانی رسمی آسان‌تر می‌سازد. البته تدوین زبان رسمی کودکان، هدفی عالی است که در بده‌بستان با ادبیات کودک برآورده می‌شود و تدوین فرهنگ لغات، بخشی از آن را حاصل می‌کند.

سه فرهنگ فارسی که اخیراً از سوی انتشارات «محراب قلم» برای کودکان منتشر شده، گامی اساسی در این مسیر بوده است. هر یک از این سه فرهنگ، سطحی از سنین را پوشش می‌دهد و طبعاً تعداد مدخل‌های تدوین شده، به فراخور حوزه سنی کودکان، متفاوت

بوده است. فرهنگ فارسی خردسال و فرهنگ فارسی کودک توسط «مهناز عسکری» و به ویراستاری «مهدی ضرغامیان» و فرهنگ فارسی بچه‌های امروز توسط این هر دو تهیه شده است. «مهناز عسکری» و «مهدی ضرغامیان»، از معدود فعالان حوزه ادبیات کودک- در زمینه ترجمه و تألیفاند که یک پا در ادبیات کودک و پایی دیگر در حوزه زبان‌شناسی دارند و این مختصه ستودنی، این فرهنگ‌ها را از ویژگی قابل‌اعتنایی برخوردار ساخته است. لازم نیست گفته شود که چنین کوششی که تجربه‌ای پیشینی را هم یدک نمی‌کشد، بی‌اشکال و بی‌نقص امکان‌پذیر نمی‌شود، اما نقاط قوت آن بر نقاط ضعف آن یقیناً بسیار برتری دارد.

این سه فرهنگ- که گویا چهارمین آن‌ها نیز در دست تدوین است، مقدمه و مؤخره‌ای به زبان ساده دارند که در آن، بر میزان فهم گروه سنی مورد نظر تأکید شده و حتی آن‌جا که با بزرگسالان سخن می‌گوید، به گونه‌ای روان نوشته شده است تا کم‌سوادترین مخاطبان را نیز مجاب کند. تخصص دو مؤلف در زمینه زبان‌شناسی، موجب شده است که مدخل‌ها به طور روان و ساده، اما سلیس و فصیح توضیح داده شوند و هر اندازه مخاطب، خردسال‌تر فرض شده است، در توضیح معنای هر لغت، به توضیحات عینی و ملموس جانبی معنای لغت، بیشتر پرداخته شده است. کودکان به میزان رشد زبانی‌شان، تشخیص و تشخیص زبانی لغات را بیشتر درک می‌کنند و هر قدر کودک‌تر باشند، حدود و ثغور معانی دو لغت مشابه را کمتر به دایره ادراک درمی‌آورند و این توجه روان‌شناختی، در تدوین فرهنگ‌های مخصوص کودکان البته لازم است.

فرهنگ فارسی خردسال با بیش از ۴۰۰ مدخل و برای هر مدخل یک تصویر تدوین شده است. برای هر مدخل یک زمینه شبه‌داستانی در نظر گرفته شده است که در تصویر نیز دیده می‌شود و از طریق خلق شخصیت‌های ساده، به بیان معنی لغات می‌پردازد. آن‌چه «مهناز عسکری» در تبیین هر مدخل آورده است، در آینده قابل استفاده در کتاب‌های درسی هم می‌تواند باشد («ضرغامیان» و «عسکری» پیش از این، کوششی در تدوین یک کتاب درسی دوره دبستان برای پنج مقطع ابتدایی نیز داشته‌اند که تجربه آن کار، در تألیف فرهنگ‌های سه‌گانه مورد بحث کاملاً مشهود است). به عنوان مثال، در مدخل «تعداد» می‌خوانیم:

«شام آماده بود. زهرا به تعداد مهمان‌ها بشقاب و قاشق و چنگال سر میز گذاشت. اما یادش رفت برای بابا و مامان، بچه‌ها و خودش ظرف بیاورد. وقتی که همه سر میز آمدند، بابا گفت: «مثل این که تعداد ما از تعداد بشقاب‌ها بیشتر است.» هم‌چنین در مدخل «باریک»، آمده است: «خانه بابک و زهرا در یک کوچه باریک است. هیچ کامیونی نمی‌تواند توی کوچه آن‌ها برود، ولی بابک با دوچرخه‌سوارش در کوچه دوچرخه‌سواری می‌کند.»

بنابراین، آن‌چه در فرهنگ لغات مخصوص بزرگسالان برای بیان معنا به کار می‌رود، در این فرهنگ معکوس می‌شود؛ به جای حرکت معنا از جزء به کل، از کل به جزء، مفهوم توضیح داده می‌شود و از طریق برشمردن کاربردهای آن، به کودک یاری می‌شود که مفهوم را درک کند.

فرهنگ فارسی کودک بیش از ۱۴۰۰ مدخل و ۴۲ تصویر دارد و در بیان مدخل‌های آن، پیچیدگی بیشتری به کار رفته است. به عنوان مثال، مدخل «باریک» در این فرهنگ، به صورت دیگری بیان شده است: «چیزی که پهن نیست، باریک است. چیزهای باریک عرض کمی دارند. مثلاً کوچه باریک‌تر از خیابان است. بعضی‌ها رویان باریک دوست دارند، ولی بعضی‌ها از رویان پهن بیشتر خوششان می‌آید.»

نکته قابل توجه در این فرهنگ لغات، آن است که پاره‌ای از مدخل‌ها به صورت خطابی و دوم شخص معنا شده است. به‌طور مثال، در مدخل «هدیه» می‌خوانیم: «چیزی است که به کسی می‌دهی تا او را خوشحال و شاد کنی. معمولاً آدم‌ها به مناسبت جشن تولد، عروسی و عید، هدیه می‌خرند و به دیگران می‌دهند. البته تو می‌توانی چیزی درست کنی و آن را هدیه بدهی. مثلاً می‌توانی برای تولد دوستت یک نقاشی قشنگ بکشی یا یک قصه بنویسی و خودت نقاشی‌های آن را بکشی. آن وقت کتاب قصه‌ات را به دوستت هدیه بدهی.»

در مدخل «تعجب کردن» آمده است: «وقتی که از دیدن چیزی یا شنیدن خبری جا می‌خوری و نمی‌توانی چیزی را که دیده‌ای یا خبری را که شنیده‌ای، باور کنی، باور کنی، می‌گوییم تو تعجب کرده‌ای. معمولاً آدمی که تعجب کرده است، چشم‌هایش گرد و ابروهایش سیخ می‌شود.»

در فرهنگ فارسی بچه‌های امروز که مشترکاً توسط «ضرغامیان» و «عسکری» نوشته شده، بیش از ۳۳۰۰ مدخل و حدود ۱۶۰ مقاله دانش‌نامه به کار رفته است. در برخی تصاویر این فرهنگ، از عکس استفاده شده است و ضمناً در کنار مدخل‌هایی که سرراست‌تر و به‌طور مستقیم به معنای لغات می‌پردازد (رفته رفته فرم فرهنگ لغات بزرگسالان را می‌پذیرد)، در توضیح بیشتر برخی مدخل‌ها، مقالات دانش‌نامه‌ای مفصل‌تر نیز آورده شده است. افزون بر این، در فرهنگ فارسی بچه‌های امروز، ویژگی‌های کلمه نیز (اسم، فعل، صفت یا قید بودن آن) و مترادف‌ها و متضادها به مدخل‌ها افزوده شده است.

این کوشش از سوی، فی‌نفسه در کنار موجی که در سال‌های اخیر در جهت چاپ کتاب‌های مرجع برای کودکان و نوجوانان صورت گرفته است، جای خالی فرهنگ لغات را برای کودکان پُر می‌کند و از سوی دیگر، صبغه تخصص زبان‌شناسی مؤلفان، بر اهلیت آن می‌افزاید.

